

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI**

XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

**2024-11/4
Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

Xiva-2024

Bosh muharrir:*Abdullayev Ikram Iskandarovich, b.f.d., prof.***Bosh muharrir o‘rinbosari:***Hasanov Shodlik Bekpo‘latovich, k.f.n., k.i.x.***Tahrir hayati:**

Abdullayev Ikram Iskandarovich, b.f.d., prof.
Abdullayeva Muborak Maxmusovna, b.f.d., prof.
Abduhalimov Bahrom Abduraximovich, t.f.d., prof.
Agzamova Gulchexra Azizovna, t.f.d., prof.
Aimbetov Nagmet Kalliyevich, i.f.d., akad.
Ametov Yakub Idrisovich, b.f.d., prof.
Babadjanov Xushnut, f.f.n., prof.
Bobojonova Sayyora Xushnudovna, b.f.n., dos.
Bekchanov Davron Jumanazarovich, k.f.d.
Buriyev Xasan Chutbayevich, b.f.d., prof.
Gandjayeva Lola Atanazarovna, b.f.d., k.i.x.
Davletov Sanjar Rajabovich, tar.f.d.
Durdiyeva Gavhar Salayevna, arx.f.d.
Ibragimov Baxtiyor To‘laganovich, k.f.d., akad.
Izzatullayev Zuvayd, b.f.d., prof.
Ismailov Is‘haqjon Otabayevich, f.f.n., dos.
Jumaniyozov Zoxid Otaboyevich, f.f.n., dos.
Jumanov Murat Arepbayevich, b.f.d., prof.
Kadirova Shaxnoza Abdusalilovna, k.f.d., prof.
Qalandarov Nazimxon Nazirovich, b.f.f.d., k.i.x.
Karabayev Ikramjan Turayevich, q/x.f.d., prof.
Karimov Ulug‘bek Temirbayevich, DSc
Kurbanbayev Ilhom Jumanazarovich, b.f.d., prof.
Kurbanova Saida Bekchanovna, f.f.n., dos.
Qutlijev Uchqun Otaboyevich, f-m.f.d.
Lamers Jon, q/x.f.d., prof.
Maykl S. Enjel, b.f.d., prof.
Maxmudov Raufjon Baxodirovich, f.f.d., k.i.x.
Mirzayev Sirojiddin Zayniyevich, f-m.f.d., prof.
Matniyozova Hilola Xudoyberganovna, b.f.d., prof.

Mirzayeva Gulnara Saidarifovna, b.f.d.
Pazilov Abduvayeit, b.f.d., prof.
Razzaqova Surayyo Razzoqovna, k.f.f.d., dos.
Ramatov Bakmat Zaripovich, q/x.f.n., dos.
Raximov Raxim Atajanovich, t.f.d., prof.
Raximov Matnazar Shomurotovich, b.f.d., prof.
Raximova Go‘zal Yuldashovna, f.f.f.d., dos.
Ro‘zmetov Baxtiyar, i.f.d., prof.
Ro‘zmetov Dilshod Ro‘zimboyevich, g.f.n., k.i.x.
Sadullayev Azimboy, f-m.f.d., akad.
Salayev San‘atbek Komilovich, i.f.d., prof.
Saparbayeva Gulandam Masharipovna, f.f.f.d.
Saparov Kalandar Abdullayevich, b.f.d., prof.
Safarov Alisher Karimdjaniyevich, b.f.d., dos.
Sirojov Oybek Ochilovich, s.f.d., prof.
Sobitov O‘lmasboy Tojxmedovich, b.f.f.d., k.i.x.
Sotipov Goyipnazar, q/x.f.d., prof.
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, b.f.d., akad.
Xollijev Askar Ergashevich, b.f.d., prof.
Xolmatov Baxtiyor Rustamovich, b.f.d.
Cho‘ponov Otanazar Otojonovich, f.f.d., dos.
Shakarboyev Erkin Berdikulovich, b.f.d., prof.
Ermatova Jamila Ismailovna, f.f.n., dos.
Eshchanov Ruzumboy Abdullayevich, b.f.d., prof.
O‘razboyev G‘ayrat O‘razaliyevich, f-m.f.d.
O‘rozboyev Abdulla Durdiyevich, f.f.d.
Hajiyeva Maqsuda Sultonovna, fal.f.d.
Hasanov Shodlik Bekpo‘latovich, k.f.n., k.i.x.
Xudayberganova Durdona Sidiqovna, f.f.d.
Xudoyberganov Oybek Ikromovich, PhD, k.i.x.

Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi: ilmiy jurnal.-№11/4 (120), Xorazm Ma‘mun akademiyasi, 2024 y. – 409 b. – Bosma nashrning elektron varianti - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Muassis: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi mintaqaviy bo‘limi – Xorazm Ma‘mun akademiyasi

МУНДАРИЖА

FILOLOGIYA FANLARI

Abdujalilova M.A. Diachrony of terms for household items in english and uzbek languages	7
Abdullayeva Sh.A. Jurnalistikada axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlik	9
Abdullayeva G.A. Mediadiskursning lingvokognitiv masalalari	11
Abrayeva Sh.E. Lotincha va yunoncha morfemalarning differensial taqsimlovchi xarakteristikallari va ularning nutqda qoʻllanilishi	14
Adilova F.Sh. Xayriddin Sultonning “Ishonch telefoni” qissasida zamonaviylik va badiiy til	16
Adxamova Sh. Qadimgi ingliz tilidagi oʻlchov birliklari leksemalarini tahlil qilish	19
Ahmedova M. Irrigatsiya va melioratsiya sohasiga doir birikmali va murakkab soʻz shaklidagi terminlar tavsifi	21
Akhmedova S.H. The significance of antroponyms and toponyms in uzbek and english fairy tales: a study of Cinderella, Snow White, Rapunzel, and Susanbil	25
Allayorova Sh.P. Ingliz va oʻzbek tillarida perifrazalarning lingvopragmatik xususiyatlari	27
Anorqulova O.N. “Oila” konsepti doirasiga kiruvchi maqollarning kognitiv tahlili	30
Aslonov F.B. Ingliz tilida soʻzlashuvchi xalqlarda nishonlanadigan bayramlar, ularga oid leksik birliklar hamda ularning ifodalanishi	33
Azimova D.M. Tilshunoslikda buxgalteriya hisobi va audit terminlarining ilmiy- nazariy qarashlari	36
Bobojanova Sh.Y. Xorazm viloyatidagi oʻgʻuz shevalari gastronomik leksikasi- tadqiqot obyekti sifatida	39
Boboyeva M.X. Soʻz birikmasining polifunksional mohiyati	42
Boymatova D.B. Hikmatli soʻzlarda aksiologik konsept ifodasi	47
Burxonov B.B. Oʻzbek tilshunosligida kasbiy diskurs tushunchasi tavsiflari	49
Buzrukova M. Tarjima madaniy transfer sifatida: xalqaro turistik diskursda tarjimaning kommunikativ-pragmatik paradigmasi	52
Dadabayeva F. XXI asr oʻzbek adabiyotida qodiriyshunoslik masalalarining oʻrganilishi	56
Dalieva M.X. Turkiston taʼlim tizimida jadidlarning ahamiyati: mahalliy va xorijiy adabiyotlarni tahlili	59
Doʻsimov Z. Oʻzbek tili leksikasi shakllanishida tarixiy-etimologik qatlamlarning oʻrni masalasi	61
Eshankulova Sh.X. Oʻzbek va turk xalqlarining mehmondoʻstligini ifodalovchi maqollarning lingvokognitiv tahlili	64
Eshmamatov R.T. Z.Freyd nazariyasi va uning badiiy asarlarda aks etishi	67
Eshmuratova D.U. Religionimik birliklarning tillararo tasnifi	70
Eshmurodov M. “Bek” davlatchilik atamasining tarixiy ildizlari	73
Gʻulomova R. Oʻzbek qargʻishlarning sotsiolingvistik tahlili	76
Haydarov A.A., Tosheva F.B. National-cultural similarities and differences in english and uzbek fairytales	81
Haydarova A.A. Urgʻuning semantik-grammatik va uslubiy xususiyatlari	83
Haydarova N.A. Tarjima jarayoniga diskursiv yondashuv xususida	87
Ibragimova N.I. Parems and their stages of research in linguistic	90
Jabborova F.M., Mamatova F.M. The concept of «hospitality» as a subject of linguocultural research	94
Jabborova Z. The main usage of nonverbal expressions in fiction work	96
Jalilova L.J., Inoyatova Z. A variety of Genre experiments in the work of B.Shaw “House where hearts break”	99
Joʻraqulova R.X. Til va madaniyat haqidagi lingvistik taʼlimotlar	102
Jumaniyazova D.A. Markaziy Osiyo xalqlari tillarining sanskrit bilan aloqalari xususida	105
Jurakulova P. The role of understanding different cultures for improving language skills	108

Kamalova D.A. Turli tizimdagi tillarning fonetik terminologiyasida sinonimiya xodisasi	111
Khodjaeva D.I. , Ergasheva M.B. Cosmonyms in term formation	114
Klicheva N.A. Expression of the category of uncertainty in english and uzbek languages through articles	118
Kultayeva F.B. Ergonimlarning zamonaviy tilshunoslikdagi va ijtimoiy hayotdagi vazifasi va o'rni	124
Kurbonova S.A. Temporality: tense and aspect in english and uzbek languages	128
Mahmudova Z.Sh. Semantic features of borrowing words in the field of economics	131
Makhkamova M.A. Concept of values and their theoretical interpretation in Uzbek and English linguistics	134
Matkarimova G.A. O'zbek va ingliz tillaridagi fitonimik atamalarining tarixiy rivojlanishi va ularning qiyosiy-tipologik tahlili	137
Matyazova N.S. Akademik yozuv va axborot	140
Mirfayziyeva F.A., Mamatova F.M. Methods of description of the word "hope/umid" in the english and uzbek linguistic pictures of the world	144
Musinova Z.A. The features of giant images in uzbek and western peoples folklore	147
Muydinov P.K. Qur'oni Karimda yuzning noverbal ifodalari	150
Muzaffarova F.J. Tarjima kontekstida frazeologiya: metodik yondashuvlar	152
Muzaffarov J.K. Fentezi adabiyotning o'ziga xos badiiy xususiyatlari	155
Nafasova V.T. Antropogidronimlar haqida ayrim mulohazalar	158
Narmuratov E. O'zbek, rus va ingliz tillarida maqollarni o'qitishning lingvistik asoslari	161
Nazarova S.J. Linguocultural analysis of polycomponential composite sentences in english and uzbek	163
Niyazova M.Kh., Akramova M. The depiction of educational problems in L.M.Montgomery's novel "Anne Of Avonlea"	165
Norbayeva Sh.X. Xorazm shevalari so'z yasaliishi tizimida –liq affiksining o'rni	168
Otaxonova S. Badiiy matnlarda antroponimlar presedent birlik sifatida	171
O'roqova N.Y. Yangi o'zbek she'riyatida manzarali daraxt obrazlari badiiyati	173
Polvanova N.M. O'zbek tilida son komponentli qo'shma so'zlarning fonetik tahlili	176
Qodirjonov X.Q. Audiovizual tarjimada muqobilsiz leksikaning o'rni	179
Qo'ziyev U.Y. O'zbek tilidagi o'zlashma so'zlarning morfologik moslashuvi hamda me'yorlashuvi	182
Qudratova M.I. Zamonaviy tilshunoslikda vaqt kategoriyasining lingvistik tadqiqi	186
Rahmonberdiyeva S.A. Ingliz va o'zbek tillaridagi bino-inshootlari qurilishiga oid sohaviy neologizmlarning semantik xususiyatlari	191
Raximboyeva X.G'. O'zbek tilidagi gaplarni universal ierarxik korpusda annotatsiya qilish masalalari	193
Ruzieva Dj.E. Modal fe'llar va ularning xususiyatlari	195
Ruzimbayev B.S. "Guliston"ning Ogahiy tarjimasi Najmiddin Komilov nigohida	197
Ruzimbaeva N.T. The evolution of the english language: a historical perspective	200
Rakhimov Kh. K. The role of corpus technology in computer analysis	203
Sagindikova A.O. Ikki tillilik va ko'p tillilik: kognitiv va ijtimoiy jihatlar	206
Saidova Z.X. Inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklar tasnifi va ularning o'ziga xos xususiyatlari	208
Saidova R. A. Struktur- semantik tahlilda belgi harakati	211
Saitkhanova A. The art of food name translation: cultural and linguistic challenges in translating the gastronomy terms	214
Salomova G.A. Zamonaviy kompyuter diskurs tushunchalarini qisqartmalar ko'rinishida	216
Sattibaev I. Idiotilistika, yohud muallifning ijoddagi o'ziga xosligi	219
Saydalieva N.F. Muazzamxon ijodida fuzuliy ijodiga izdoshlik	222
Saydullayeva R.I. Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asaridagi antroponimlarning lingvopoetik xususiyatlari	225

Yurak yana o'ynadi yomon

Toshkentga qiz berma Marg'ilon

Qodiriy yo'q, Zaynablar omon.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda quyidagicha xulosaga kelish mumkin:

1. Umumtilda foydalaniladigan har qanday shaxsning ismi, taxallusi, laqabi antroponim hisoblanib, badiiy matnda alohida maqsad bilan qo'llangan kishi nomlari ham antroponim atamasi bilan ifodalanadi. Bunday birliklar funksional-stilistik jihatdan aniq bir vazifalarni bajarishga moslashgan.

2. Antroponimlar alohida ma'no bilan to'yingan bo'ladi ya'ni ijodkorlar qahramon ismiga uning xatti-harakati, fe'l-atvori bilan bog'liq axborotlarni joylaydi.

Badiiy asardagi antroponimlar ko'pincha real shaxslarga emas, balki ular bilan bog'liq belgi-xususiyatlarga ishora qiladi. Ulardagi informativlik badiiyat bilan aloqador hisoblanib, xalq tafakkurining hosilasi hisoblangan madaniy axborotlarni o'zida aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov Sh.A. O'zbek badiiy nutqida kulgi qo'zg'atuvchi lisoniy vositalar: Filol.fan.nom....diss Toshkent1997.-147b

2. Avlaqulov Ya O'zbek tili onomastik birliklarining lingvistik tadqiqi: Filol.fan.nomz.diss-Toshkent 2012-158 b.

3. Begmatov E. O'zbek tili antroponimikasi. -Toshkent:Fan,2013.

4.Нахимова Е.А. Прецедентные онимы в современной российской массовой коммуникации. Теория и методика когнитивно-дискурсивного исследования. – Екатеринбург, 2011.

5. Tosheva G "Badiiy matnda qo'llangan onomastik nomlarning funksional-uslubiy xususiyatlari: Magistrlik diss-Termiz 2022-y.

6. Xudoyberganova D. Matnning antroposentrik tadqiqi. – Toshkent: Fan, 2013.

UO'K: 82:141

YANGI O'ZBEK SHE'RIYATIDA MANZARALI DARAXT OBRAZLARI BADIYATI

N.Y. O'roqova, dots., PhD, Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Annotatsiya. *Yangi o'zbek she'riyatida floristik obrazlarning o'rni beqiyosdir. Xususan, daraxt obrazlari qadimdan faol qo'llanib kelingan. Maqolada manzarali daraxtlarning yangi o'zbek she'riyatida tutgan o'rni masalasi yoritilgan. Qator ijodkorlarning asarlari misolida esa manzarali daraxt obrazlarining poetik xususiyatlari dalillangan.*

Kalit so'zlar: *olamning badiiy manzarasi, o'zbek adabiyoti, yangi o'zbek she'riyati, obraz, floristik obrazlar, daraxt obrazlari, manzarali daraxtlar*

Аннотация. *Роль флористических образов в новой узбекской поэзии бесподобна. В частности, изображения деревьев активно использовались с давних времен. В статье описывается роль декоративных деревьев в новой узбекской поэзии. Поэтические свойства декоративных изображений деревьев проявились в творчестве ряда художников.*

Ключевые слова: *художественная картина мира, узбекская литература, новая узбекская поэзия, образ, флористические образы, изображения деревьев, декоративные деревья.*

Abstract. *The role of floristic images in new Uzbek poetry is incomparable. In particular, tree images have been actively used since ancient times. The article describes the role of ornamental trees in new Uzbek poetry. The poetic properties of decorative tree images have been demonstrated in the works of a number of artists.*

Key words: *artistic view of the world, Uzbek literature, new Uzbek poetry, image, floristic images, tree images, decorative trees.*

Kirish. Ko'p asrlik ijodiy an'analardan chekinmagan holda olamni yangicha ko'rinishlarda anglash, unga novatorona yondashish hamda ifodalash yangi o'zbek she'riyatining asosiy xususiyatlaridan sanaladi. Ijodkorlar borliqni o'z dunyoqarashlariga ko'ra his qiladilar va uni badiiy bir topilma sifatida kitobxonlariga taqdim etadilar.

Olamning badiiy manzarasini ifodalashda daraxt obrazlarining alohida o'rni bor. Floristik obrazlar qatorida ular ham she'r mohiyatining ochilishida, badiiy maqsadning anglanishida, peyzaj

yaratishda faol qo'llaniladi. Har bir daraxt hayotiy ma'nosidan kelib chiqib, turli ramzlarni, timsoliy mazmunni ifodalab keladi.

Muhokama va natijalar. Yangi o'zbek she'riyati namunalari orasida umumiy daraxtlarga atalgan bir she'r yoki turkum she'rlar ham uchraydi. Jumladan, Zulfiyaxonimning "Daraxt" nomli she'rida daraxt obrazi ramziylik kasb etgan. U bir umr taqdir zarbalari ostida ezilgan mushtipar inson timsolida gavdalangan. Xokisor daraxtning og'ir hayot kechirganligini "hamon urar yel" birikmasidan anglash mumkin.

She'rda e'tibor qaratishimiz lozim bo'lgan bir nuqta bor – daraxtning kurashda tanholigi! Mana shu nozik masala alal-oqibat uning ildizi bilan bir zarbdan yiqilishigacha olib keladi. Shoir qarashlariga ko'ra, taqdir – beshafqat. Uning shamollari tanho qurbonining qaqshashini izlashda hamon davom etayotir. Lirik qahramonning o'zidan ko'ngli to'q. Mabodo yo'l chetidagi daraxt singari qulasa ham, hayot bog'ining huvillab qolmasligiga ishonadi. Chunki uning nomini abadiylikka muhrlovchi she'rlari va ezgu amallari bor! Demak, tabiatda mavjud yaratilqlar singari insonlar ham birlikka, qo'llab-quvvatlanishga muhtoj. Zulfiya she'rlarida bir umr yurtdoshlari va taqdiridoshlarining shodligi, iztirobi, fojeasi haqida qalam yuritdi, yuritganda ham ularni o'z shaxsiy nuqtai nazar bilan, shaxsiy dard-u tashvishi tarzida talqin qildi.

Asqad Muxtorning "Daraxtlar" nomli lirik bag'ishlovda daraxtlar va insonlar o'rtasida haqiqatdan ham qandaydir robita borligiga ishonch bildiriladi:

Tush ko'ribman bugun.

Guzarda

Yiqilganmish bir kekxa terak.

Onam ta'bir aytdi:

Kimdir qariyalardan

Qazo qilsa kerak [1, 117].

Bu qadimgi turkiy qabilalarning daraxtlarning ruhi borligiga inonchlari, ularga e'tiqod qilib kelganliklarini yodga soladi. Darhaqiqat, tushlarimiz bizni kutayotgan ko'p narsaga ishora beradi, turli xavf-xatardan ogohlantiradi. Misradagi kekxa terak obrazi umri tugab borayotgan kishi – qariya ramzini ifodalab kelgan. Shoirning badiiy niyati shundaki, daraxt – mehr-muhabbat bulog'i. Ularni asrash-avaylash, e'tibor ko'rsatish insonlarga faqat yaxshilik keltiradi.

Mahzun she'rlari bilan tanilgan shoir Halima Ahmedova – jon va ruh ichra talash tuyg'ular kuychisi. Uning dardli she'rlari kishini ohanrabodek jalb qiladi. "O'glimga darsliklar" turkumi "Tabiat darsi", "Adabiyot darsi", "Matematika darsi" kabi alohida mustaqil she'rlarni o'z ichiga oladi. Turkum she'rlarning "Tabiat darsi" bilan boshlanishida azaliy bir mohiyat yashirin. Binobarin, inson tabiat bilan eshdir. Borliq – tabiat – inson hamisha bir-birini taqozo qilib kelgan. Bu uchlik Yaratganning mo'jizasi bilan olamni muvozanatda saqlab turadi. Muvozanatni buzmaslik uchun esa uchlik qoidalariga rioya etish lozim. H.Ahmedovanning "Tabiat darsi" she'ri shunday g'oyalar bilan sug'orilganligi jihatidan ahamiyatlidir:

Jasur bo'l, ko'zingda ko'rmas sira yosh,

Har qanday alamni ichingga yut jim.

Do'stlardan azizroq, do'stlardan baland,

Daraxtlar hech qachon sotmaydi, o'g'lim [11, 88].

She'rda tabiatning bir bo'lagi – daraxtlarga xos xususiyatlar sanalgan. Shoir ularning "aldamasligi, nomardlik qilmasligi, hech qachon sotmasligi, xiyonat qilmasligi" ortida insonlarda o'zi ko'rmoqchi bo'lgan, orzu qilgan eng muqaddas tuyg'ularni yashirgan. O'g'liga nasihat tariqasida daraxtlardan o'rnak olishni, sadoqatni o'rganishni uqtirgan. Demak, she'rda daraxtlarni jonlantirish orqali tabiat va inson o'rtasidagi ruhiy bog'liqlik mavjudligiga ishora qilinadi.

Omon Matjonning "Yonayotgan daraxt" nomli she'ri XX asr o'zbek adabiyotida yangi hodisa bo'ldi, desak adashmaymiz. Unda umumiy daraxt obrazi qo'llangan va ijtimoiy mazmun tashigan. Daraxtning vulqondek portlashiga asosiy sabab – atrofdagilarni zulmatdan qutqarish, beparvolik uyqusidan uyg'otib, diqqatni jamlash, yurtning dardiga esh bo'lish istagini singdirish. Ma'lumki, qorong'ulik millat boshiga kelgan zulm, zo'ravonlik, dard-u alamni bildiradi. Oydinlik esa hur o'lka, musaffo osmon, ilm-ma'rifat nurining ramzidir:

Daraxtlar yonmoqda bugun dunyoda,
Yonib, o'zgalarni uyg'otmoq ne baxt!
Do'stlarimdir barcha yonayotganlar,
Yuragimdir – YONAYOTGAN DARAXT! [7, 15]

She'ring lirik qahramoni boshqalarni g'aflat uyqusidan uyg'otish uchun o'zi yonishga qaror qiladi. Bunday jasoratni yurt uchun haqiqiy qayg'uradigan, yuragi toza fidoyilargina bajaradi. She'ring so'nggi bandida yonayotgan daraxt, aslida, shoirning yuragi ekanligi ayonlashadi. Demak, shoirlar – yarim avliyodirlar. Ular kelajakni oldindan ko'ra oladilar. Millat taqdirini o'ylab, uning tanazzulga yuz tutmasligi uchun yurakdan kuyuna oladilar.

“Kangul shoiri” deya nom qozongan shoir Ikrom Otamurod dostonlari chuqur lirizm bilan sug'orilgan. Ular o'zining falsafiy mazmun kasb etganligi, ramziylikka asoslanishi bilan davr dostonlaridan ajralib turadi. Uning “Yobondagi yolg'iz daraxt” dostonida qoliplovchi xarakteridagi kichik voqea asarga epik ruh bag'ishlashdan tashqari, shoirning hayot, inson umri haqidagi falsafiy qarashlarini yorqinlashtirishga xizmat qilgan. “Yobondagi yolg'iz daraxt” dostonidagi daraxt – ramziy ma'noda barcha yuksak fazilatlarga ega insonlarning umumlashma obrazi. Uning bag'ri mehrga, muruvvatga to'la. Va shuning bilan birga, uning o'zi mehrga zor. Yobondan o'tguvchi va qaytguvchilarga mehr ko'rgizgisi keladi. Yo'lovchilar jaziramada ham, qishda ham uning panasida jon saqlab, mehrini ichib, yana yo'lida davom etadi. Dostonda tasvirlanishicha, bir kuni bir o'tkinchi yobondagi yolg'iz daraxtni qora tortib keladi va soyasida dam olib, ketishidan oldin daraxtga o't qo'yadi. Bu o'rinda shoirni tashvishga solayotgan jihat – o'tguvchilar (bu dunyoga kelib-ketuvchilar) ning ma'naviy tubanlashib borayotgani, o'zligini unutayotgani, ko'ngil olamini tark etayotgani, o'ziga o'zi begonalashayotganligidir. Dostonga voqeaning falsafiy mazmun bergani shunda ko'rinadi. Nodon o'tkinchi ermak uchun daraxtni yoqib, tomosha qiladi. Murodi hosil bo'lgach, yo'lida davom etadi. Bunday kimsalarning qilmishidan hayron qolib, dunyo ham “g'amga botadi”. Sel, to'zon va yana bir qancha ofatlardan omon qolgan daraxt inson yoqqan olov azobiga dosh berolmay yonib kulga aylanadi. Ko'rinadiki, yolg'iz daraxt – inson, yobon esa umr, hayot yo'llari mazmunidagi ramziy qiyofada bo'y ko'rsatib turibdi.

I.Otamurod dostonlari badiiy tilining boyligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, tashxis san'ati shoir dostonlarida eng ko'p qo'lanilganligi kuzatiladi. “Yobondagi yolg'iz daraxt” dostonida qo'llangan tashxis nihoyatda hayotiy. Ya'ni “ichdan ezilish, taniga titroq o'rimalashi, kamidan sirqinish, o'ksinish” singari holatlar insonga xos va ular daraxtga ko'chirilgan. Ya'ni, yolg'iz daraxt insonlashtirilgan. Aytish mumkinki, dostonda yolg'iz daraxtga nisbatan qo'llangan metafora, tashbehtar poetik-falsafiy mazmunni kuchaytirishga xizmat qiladi. Dostonda daraxt ummondagi kemaga, saxovatning adl qoyasiga, muruvvatga qiyoslanadi. U xusumat, g'iybatga dil ochmadi, tamaga uchmadi. Bir qarashda, shoir insonlarga daraxtni o'mak qilib ko'rsatadi.

So'zlarga ma'lum bir ma'no yuklangani singari Ikrom Otamurod dostonlarida tinish belgilariga ham o'ziga xos m'no salmog'i oriladi. Bu kabi ko'p nuqtalar shoirning aytmoqchi bo'lgan fikri yo biror hodisa haqida uning o'zi ham juda uzoq o'yga tolganini bildiradi. Tabiiyki, bunday jarayon kitobxonni ham o'z ta'siriga tortadi. Hayot haqida, yon atrofimizda yuz berayotgan turli chigalliklar, qolaversa, ko'nglimizda kechayotgan o'zgarishlar borasida mulohaza yuritishimizga imkon beradi, mushohadaga chorlaydi. Shoirning “Yobondagi yolg'iz daraxt” dostonida, ayniqsa, bu xususiyat yorqin ko'zga tashlanadi. Noan'anaviy uslubda yozilgan mazkur dostonda ham mazmunan, ham shaklan yangilanishlar talaygina. Xususan, sukut – ko'p nuqtalardan unumli foydalanilgan. Ular falsafiy mazmunni kuchaytirishga xizmat qilgan.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Yangi o'zbek she'riyatida manzarali daraxtlar obrazlantirilgan. O.Matjonning “Yonayotgan daraxt”, H.Ahmedovanning “Tabiat darsi” she'ri, I.Otamurodning “Yobondagi yolg'iz daraxt” dostoni misolida ko'ngilning yangi talqinlari yuzaga chiqqan. Ularda o'zlikni anglash, ko'ngilga qaytish iztiroblari chuqur aks etgan. Bu singari lirik asarlar zamirida millatni ogohlikka chaqirish, loqaydlikka barham berish, mehr-oqibatni kuchaytirish g'oyalari da'vat ruhida yangragan.

Umuman olganda, shoirlarning ona tabiatga – flora olamiga munosabati tubdan o'zgarganligi diqqatga molik masalalardandir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asqad Muxtor/nashrga tayyorlovchi Ikrom Iskandar. – T.: Akademnashr, 2020. – B. 71.
3. Фазлиддинов Б. XX аср ўзбек фалсафий интеллеktуал шеърляти (Фафур Фулом, Асқад Мухтор ва Рауф Зулфия. Асарлар. Икки томлик. Биринчи том. Шеърлар. – Тошкент: Ғ.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат наشريети, 1974. – Б. 217.
6. Ойбек. Созим. Шеърлар. – Т.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат наشريети, 1980. – Б. 48.
7. Omon Matjon. Maqsudam. She'rlar. – T.: Adabiyot, 2021. – B. 15.
10. Отамурод И. Тағазул. Шеърлар ва дostonлар. – Т.: Шарқ, 2008. – Б. 168.
11. Аҳмедова Х. Тийрамоҳ. Шеърлар. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси наشريети, 2005. – Б. 88.
12. Зулфия. Асарлар. Икки томлик. Биринчи том. Шеърлар. – Тошкент: Ғ.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат наشريети, 1974. – Б. 217.

UO`K 811.572.133`373.611

O`ZBEK TILIDA SON KOMPONENTLI QO`SHMA SO`ZLARNING FONETIK TAHLILI

N.M. Polvanova, tayanch doktorant, Urganch Davlat Universiteti, Urganch

Annotatsiya. *Ushbu maqolamizda son komponentli qo`shma so`zlarning yasash jarayonida qanday fonetik o`zgarishlarga uchrashi o`rganilib misollar bn tahlil qilindi.*

**Kalit so`zlar:** *son, komponent, qo`shma so`z, fonetik tahlil.*

Аннотация. *В данной статье изучаются фонетические изменения сложных слов с числовыми компонентами и анализируются примеры.*

Ключевые слова: *число, компонент, сложное слово, фонетический анализ,*

Abstract. *In this article phonetic changed of compound words with the component of number are studied and analyzed with examples.*

Key words: *number, component, compound word, phonetic analyses.*

Har qanday tildagi muloqot muayyan til birliklari bilan ifodalanadi. Ular so`zlar, yasama so`zlar, qo`shma so`zlar, juft so`zlar, takror so`zlar, matal, maqol va hokazolardir. Lekin ular orasida qo`shma so`zlar alohida o`rin tutadi. Ta`kidlash joizki, qo`shma so`zlar ham tilshunoslikda turli xil tavsiflanadi: aniqlovchili, kopulativ, shaklan qo`shma so`zlar va boshqalar. Ularning morfologiyasi bilan qiziqilsa, qo`shma so`zlar ot+ot, son+ot, son+son va boshqa so`z turkumlari juftliklaridan yasalishi mumkin. Bular orasida esa biz qiziqqan narsa birinchi komponentli son so`z turkumiga oid so`zlar bilan ifodalgan qo`shma so`zlardir. Ushbu maqolamizda qurilishi jihatidan son komponentli qo`shma so`zlarning imlo va talaffuz masalalariga qiziqdik. Imlo va talaffuzda nafaqat to`g`ri yozish balki to`g`ri o`qish, urg`uni to`g`ri qo`yish ham muhim ro`l o`ynaydi. Shuni aytish joizki, qo`shma so`zlar orfografiyasi bilan qiziqqan, uni o`rganmoqchi bo`lgan odam deyarli qiyinchilikka uchramaydi. Chunki, lug`atlar, qomuslar barchasi so`zlarning to`g`ri yozilishi bilan bog`liq bo`lganligi sababli ular o`rganuvchiga so`zlarning orfografik jihatdan to`g`ri variantini beradi. Biroq, talaffuz masalasi biroz qiyinroq. Agar harqanday so`z to`g`ri talaffuz qilinmasa bu yerda muloqot to`g`ri va tushunarli bo`lmaydi. Bitta urg`uning noto`g`ri qoyilishi bilan ma`no o`zgarib ketishi va buning natijasida muloqot maqsadga muvofiq bo`lmasligi mumkin. Buning sabablaridan birinchisi urg`uning o`zi nima ekanligini tabiatan va mohiyatan bilmaslik. Shunday ekan so`zlarni to`g`ri talaffuz qilish uchun avvalo urg`u haqida yetarlicha ma`lumotga ega bo`lishimiz kerak.

Urg`u – bu so`zda birorta unli tovushning boshqalaridan kuchliroq (urib) aytilishi. Urg`u tabiatan so`z tarkibidagi ayrim unlilarning boshqa unlilarga nisbatan zarbliroq talaffuz qilinishidir. Urg`uning mohiyati esa uning ma`noga ta`sir qilishida. U asosan omonim so`zlarda ma`nolarni farqlashga xizmat qiladi.

Masalan: *suzma – sut mahsuloti (urg`u 2-bo`g`indagi “a” unlisiga tushadi)*

suzma – inkor ma`nodagi fe`l – ovqatni suzma yoki shoxing bilan suzma (urg`u 1-bo`g`indagi unliga ya`ni “u”ga tushadi)

“Urg`u ikki xil boladi: so`z urg`usi, gap urg`usi.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI

XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI
AXBOROTNOMASI

№11/4 (120)
2024 y., noyabr

O‘zbekcha matn muharriri:
Ruscha matn muharriri:
Inglizcha matn muharriri:
Musahhih:
Texnik muharrir:

Ro‘zmetov Dilshod
Hasanov Shodlik
Xamrayev Nurbek, Lamers Jon
O‘rozboyev Abdulla
Shomurodov Jur‘at

“Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi” O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi
Xorazm viloyat boshqarmasida ro‘yxatdan o‘tgan. Guvoxnoma № 13-023

Terishga berildi: 07.11.2024
Bosishga ruxsat etildi: 15.11.2024.
Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8. Adadi 70.
Hajmi 25,0 b.t. Buyurtma: № 11-T

Xorazm Ma‘mun akademiyasi noshirlik bo‘limi
220900, Xiva, Markaz-1
Tel/faks: (0 362) 226-20-28
E-mail: mamun-axborotnoma@academy.uz
xma_axborotnomasi@mail.ru

(+998) 97-458-28-18